



FUQOROLAR ISHTIROKIDA "TASHABUSLI BYUDJET" TURLARI VA UNI O‘ZBEKISTONDA QO‘LLASH YO‘LLARI

Fayzullayev Zafarjon Islom o‘g‘li

O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi 2-kurs tinglovchisi

So‘nggi yillarda davlat boshqaruvi tizimida aholining faol ishtirokini ta'minlash, byudjet mablag‘lari ustidan fuqarolik nazoratini kuchaytirish va mahalliy muammolarni joyida hal etishga qaratilgan islohotlar jadal sur'atda rivojlanmoqda. Ana shunday islohotlardan biri bu — “tashabbusli byudjet” (yoki participatory budgeting) mexanizmi bo‘lib, u fuqarolarning o‘zlari yashab turgan hududdagi ijtimoiy-iqtisodiy muammolarni aniqlab, ularni davlat byudjeti hisobidan hal etishda bevosita qatnashishini ta'minlaydi. Bu model dunyoning rivojlangan davlatlarida muvaffaqiyatli sinovdan o‘tgan va hozirda O‘zbekistonda ham faol tatbiq etilmoqda.

Tashabbusli byudjet — bu aholining ijtimoiy loyihalar, infratuzilma, obodonlashtirish va xizmatlar sifatini yaxshilashga qaratilgan takliflarni ilgari surishi, ular bo‘yicha ovoz berishi va g‘olib loyihalarning davlat byudjeti hisobidan moliyalashtirilishini nazarda tutuvchi demokratik jarayondir. Bu usul moliyaviy resurslarning adolatli taqsimlanishiga, korrupsiyaning kamayishiga, mahalliy muammolarni hal qilishda aholining ishonchi ortishiga xizmat qiladi.

Xalqaro tajribada tashabbusli byudjetning bir nechta asosiy turlari mavjud:

1. **Keng ko‘lamli ishtirok modeli** – fuqarolar faqat taklif berish emas, balki loyiha tanlash, uni baholash va monitoringda ham faol ishtirok etadi. (Braziliya, Portugaliya tajribasi).
2. **Maslahat modeli** – fuqarolar o‘z takliflarini bildiradi, lekin yakuniy qarorni mahalliy hokimiyat qabul qiladi.



3. **Delegatsiyalangan model** – saylangan vakillar aholining nomidan loyihalarni tanlaydi.

4. **Raqamli (onlayn) model** – ovoz berish va loyihalarni ilgari surish elektron platformalar orqali amalga oshiriladi.

O‘zbekiston misolida tashabbusli byudjet dasturi ilk bor 2021-yilda “Open Budget” portali orqali joriy etildi. Vazirlar Mahkamasi va Moliya vazirligi tomonidan yo‘lga qo‘yilgan ushbu mexanizm orqali aholiga o‘z hududidagi maktab, bog‘cha, mahalla yo‘llari, ichimlik suvi, ko‘cha chiroqlari kabi dolzarb masalalarni davlat byudjetidan mablag‘ ajratish hisobiga hal etish imkoniyati yaratildi. Jarayon quyidagicha tashkil etiladi: fuqarolar loyihalarni portalda ro‘yxatdan o‘tkazadi, ularni ovoz berish yo‘li bilan tanlaydi va g‘olib loyihalar mahalliy byudjetdan moliyalashtiriladi.

Bu tizim 2021-yilda 5 ta soha bo‘yicha sinov tariqasida boshlangan bo‘lsa, 2022–2024 yillarda 20 dan ortiq yo‘nalishlarni qamrab oldi. Har yili minglab aholi o‘z ovozini berib, turli hududlarda minglab loyihalar amalga oshirildi. Misol uchun, 2022-yilda Farg‘ona viloyatining Bag‘dod tumanida fuqarolar tashabbusi bilan maktabga suv tarmog‘i tortildi, Surxondaryoda esa mahalliy aholining ovozigina binoan qishloq ichki yo‘llari asfalt qilindi.

Bu jarayon bir necha muhim ijtimoiy va siyosiy natijalarga olib kelmoqda:

- Aholining o‘z hududi muammolariga befarqligi kamaymoqda;
- Fuqarolik faolligi ortmoqda, ayniqsa yoshlar va ayollar ushbu jarayonlarda faol qatnashmoqda;
- Davlat organlari va fuqarolar o‘rtasida ochiqlik va ishonch mustahkamlanmoqda;
- Harajatlarning shaffofligi ta‘minlanmoqda, korrupsiya holatlari kamaymoqda;
- Mahalliy hokimiyatlar resurslarni faqat yuqoridan emas, balki aholi ehtiyojlari asosida taqsimlay boshladi.



Shunga qaramay, bu mexanizmni takomillashtirish uchun bir qator yoʻnalishlar mavjud:

1. **Huquqiy asoslarni mustahkamlash** – tashabbusli byudjet jarayoni boʻyicha alohida qonun qabul qilinishi zarur. Bu jarayonga barqarorlik va majburiylik beradi.

2. **Malakali koordinatorlar tarmogʻini yaratish** – har bir tumanda fuqarolar va hokimiyat oʻrtasida vositachilik qiluvchi malakali mutaxassislar faoliyat yuritishi zarur.

3. **Teng imkoniyatlar taʼminoti** – kam internet qamrovi boʻlgan hududlar, keksalar, nogironlar uchun muqobil (offline) ishtirok shakllari yaratilishi kerak.

4. **Monitoring va tahlil tizimini kuchaytirish** – har bir loyihaning bajarilishi ustidan fuqarolik nazoratini tashkil etish, yakuniy natijalarni tahlil qilish tizimi yoʻlga qoʻyilishi kerak.

5. **Ijtimoiy reklama va targʻibot** – keng omma, ayniqsa yoshlar orasida bu tizim haqida xabardorlikni oshirish lozim.

Xulosa qilib aytganda, tashabbusli byudjet Oʻzbekistonda davlat boshqaruvida fuqarolik ishtirokini taʼminlashning amaliy mexanizmlaridan biriga aylanmoqda. Bu tizim nafaqat budjet mablagʻlarining samarali taqsimlanishiga, balki ijtimoiy adolat, shaffoflik va demokratik islohotlarning mustahkamlanishiga ham xizmat qiladi. Kelgusida uning institutsional maqomini mustahkamlash va butun respublika miqyosida uzluksiz qoʻllanilishi Oʻzbekistonning ochiq va masʼuliyatli boshqaruv tizimiga oʻtish yoʻlida muhim qadam boʻladi.

Yuqoridagi tahlillar shuni koʻrsatadiki, tashabbusli byudjet — bu nafaqat mahalliy muammolarni yechishda amaliy vosita, balki fuqarolarning davlat boshqaruvi jarayonlarida ishtirokini kuchaytiruvchi demokratik mexanizmdir. Oʻzbekiston tajribasida bu tizim fuqarolarning oʻz tashabbuslari bilan jamoatchilik hayotida faol ishtirok etayotganini koʻrsatdi. Eng muhimi, odamlar davlat



mablag‘ining qanday ishlatilayotganiga befarq bo‘lmay, uni boshqarishda bevosita qatnasha boshladi.

Jarayonning ommaviylashuvi va natijadorligini yanada oshirish uchun quyidagi **takliflar** muhim deb hisoblanadi:

1. **Tashabbusli byudjetni qonunchilik darajasida mustahkamlash:**

Fuqarolar ishtirokidagi byudjetlashtirish jarayonini tartibga soluvchi alohida qonun qabul qilinishi zarur. Bu qonun orqali jarayon ishtirokchilari, bosqichlari, monitoring tartibi va moliyalashtirish mezonlari huquqiy jihatdan belgilab beriladi.

2. **Jarayonni yanada inkluziv qilish:**

Yoshi katta fuqarolar, nogironligi bo‘lgan shaxslar, ayollar va chekka hudud aholisi uchun ishtirok imkoniyatlarini teng ta‘minlash muhimdir. Onlayn ovoz berishga qo‘shimcha ravishda maktab, mahalla binolari va kutubxonalarda maxsus infokiosklar orqali ovoz berish imkoniyati yaratilishi lozim.

3. **Tashabbusli byudjet fondi hajmini oshirish:**

Mahalliy byudjetdan ajratiladigan mablag‘ hajmini yildan-yilga bosqichma-bosqich oshirish, shuningdek, xususiy sektor homiyligini rag‘batlantirish zarur.

4. **Hududlar kesimida tenglikni ta‘minlash:**

Yirik shaharlarga nisbatan kichik qishloq va tumanlar ham teng imkoniyatga ega bo‘lishi uchun ajratilayotgan resurslar aholining soni, ijtimoiy ehtiyojlar va mavjud infratuzilma darajasi asosida differensial taqsimlanishi kerak.

5. **Monitoring va hisobot tizimini kuchaytirish:**

G‘olib chiqqan loyihalarning amalga oshirilishi jarayoni ustidan jamoatchilik nazoratini tashkil etish, loyiha bajarilgach ochiq hisobot berilishini ta‘minlash zarur. Buning uchun “Open Budget” portali orqali real vaqt rejimida ma‘lumotlar beruvchi interaktiv kuzatuv tizimi yaratilishi mumkin.

6. **Kadrlar salohiyatini oshirish:**

Mahalliy hokimiyat organlari, moliya bo‘limlari va fuqarolik jamiyati institutlari vakillari uchun muntazam seminarlar, treninglar va o‘quv kurslari tashkil etilishi



zarur. Bu ularga tashabbusli byudjetni samarali tashkil etish va boshqarish bo'yicha ko'nikma beradi.

7. Ijtimoiy targ'ibot va axborot kampaniyalarini kengaytirish: Aholining bu mexanizm haqida xabardorligini oshirish uchun ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy tarmoqlar va jamoat tashkilotlari orqali targ'ibot olib borilishi, ayniqsa yosh avlod orasida fuqarolik faolligi ruhida tarbiya berilishi zarur.

Yakuniy xulosa sifatida aytilish mumkinki, tashabbusli byudjet mexanizmi O'zbekistonda ochiq davlat boshqaruvi, fuqarolik jamiyati va mahalliy o'zini o'zi boshqaruv organlari o'rtasidagi ishonchni mustahkamlash yo'lida muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda. Kelgusida ushbu tizimning institutsional asoslari yanada mustahkamlanib, mamlakat bo'ylab to'laqonli, doimiy va keng qamrovli shaklda faol qo'llanishi O'zbekistonning demokratik islohotlarini chuqurlashtirishda asosiy poydevorlardan biriga aylanishi mumkin.

Manbalar ro'yhati

1. Cabannes, Y. (2004). *Participatory budgeting: a significant contribution to participatory democracy*. Environment and Urbanization, 16(1), 27–46. <https://doi.org/10.1177/095624780401600105>
2. OECD (2020). *Innovative Citizen Participation and New Democratic Institutions: Catching the Deliberative Wave*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/339306da-en>
3. Shah, A. (2007). *Participatory Budgeting*. World Bank Publications. <https://documents.worldbank.org>
4. Shodiev A., Tursunov O. (2022). *Tashabbusli byudjet: huquqiy asoslari va amaliy tajribasi*. "Moliyaviy tadqiqotlar" jurnali, №4, 41–47.
5. Sintomer, Y., Herzberg, C., Röcke, A. (2008). *Participatory budgeting in Europe: Potentials and challenges*. International Journal of Urban and Regional Research, 32(1), 164–178.



6. Toshmatov B. (2021). *Fuqarolik jamiyatida ishtirok etuvchi byudjetlash tizimining takomillashuvi*. “Ijtimoiy-iqtisodiy muammolar va yechimlar” ilmiy to‘plami, №2, 53–59.
7. UN-Habitat (2013). *Participatory Budgeting in Africa: A Training Companion with Cases from Anglophone and Francophone Africa*.
<https://unhabitat.org>